

SÁRKÖZI MÁTYÁS

# A TANÚ

■ Szabó Zoltán 1970-ben, a müncheni *Új Látóhatárban* gyönyörű kettős portrét vázolt fel a szüleimről: Sárközi Györgyről és Sárközi Mártáról. Olvasható ez *Pároskép* címmel az író esszéiből és publicisztikájából válogatott, tavaly megjelent gazdag gyűjtemény, a *Nyugati vártán* első kötetében is. Döbbenetesen éles szemű megfigyelő volt, s benyomásainak pontos leírója. Csak megkísérelni tudom hasonló portré megrajzolását őróla.

Sovány, de elegánsan arányos termetű ember volt, tudtommal semmit sem sportolt, de megedzette, hogy kedvtelésből állandóan fúrt-faragott, fűrészelt, építkezett, otthonait saját kezűleg alakította át a maga képére és hasonlatosságára. Összeszűkülő szemmel szívtott nagyokat a cigarettájából, de pillantását olyan érdeklődve tudta rávillantani arra, akivel beszélgetett, hogy látszott, koncentráltan figyel, és gyors reagálásra kész. Képes volt bölcs mérlegelésre és csipős nyelvű vitára egyaránt. Tréfákon csak módjával nevelt, de nevetségesen meggondolatlan vagy tájékozatlan állítások hallatán olykor eljárt-szotta, hogy képtelenségükön vidul.

Nagyvonalú grandiozitással igyekezett vezetni mindennapi életét. Tisztában volt azal, hogy nem mindennapi intellektus, s ezért minden írásában méltónak kell lennie ön-maga színvonalához, tehát a tökély gyöttrő igényével írt, kéziratái tele vannak javításokkal, leadandó cikkei vagy az utolsó percben készültek el, vagy jókora késéssel.

Öntörvényű ember volt. Egyesek úgy tudják, hogy több mint húsz alkalommal bukott meg az angol autóvezetői vizsgán, főként azért, mert nem volt hajlandó eleget tenni az 1950-es években még érvényes szabálynak, miszerint a gépkocsi vezetőjének az irányváltást nemcsak indexeléssel, hanem karjának a nyitott ablakon át való lengetésével is jeleznie kellett. A bukások után komótosan visszaült MG sportkocsijába, s begyújtotta a motort. „Ön megbukott!” – ágált a vizsgabiztos. „De húsz éve van nemzetközi jogosítványom” – mutatta fel a még Budapesten szerzett okmányt Zoltán. Végül híret vette, hogy Cambridge-ben van egy jószívű vizsgáztató. Ott sikerült letennie a vizsgát karlengetés nélkül.

A rádiós interjúkészítők féltek tőle, ugyanis a gondolatai kifejtése hevében teljességgel figyelmen kívül hagyta a stúdióban eléje helyezett mikrofont, s lábait keresztbe dobva, oldalvást fordulva beszélt tovább, hol elmormogva a szavakat, hol nyomatékként fel-emelve a hangját.

Több tisztelője volt, mint ellensége. Rendíthetetlen politikai tisztességét éppúgy méltányolták ismerői, mint írásai bölcsességét és stílusa franciás eleganciáját.

Halványan a gyerekkoromból is emlékszem rá, hiszen gyakran megfordult nálunk Budán, a Molnár Ferenctől kapott villában, ahol a háború előtt apám, majd a háború után Illyés Gyula jobbkezeként anyám szerkesztette a népi írók folyóiratát, a *Választ*. Évtizedek távolából villan fel a fiatal Szabó Zoltán, amint látogatóba jön csinos (első) feleségével, Lillel és kisfiukkal, Ádámmal. De 1946 őszén Szabó Zoltán kiutazott Párizsba, a béketárgyalások megfigyelőjeként, 1947 októberében pedig kulturális attasénak nevezték ki a diplomáciai képviselőre, gróf Károlyi Mihály követ mellé.

Nagyon élvezte a beosztását is, Párizst is. Ő mutatta be először a világnak a még Magyarországon is alig ismert Csontváry-Kosztka varázsosan bizarr festészetét. A Mont-

martre-on bérelt kis lakást, Chagall lakott a földszinten. Egy antikváriumban tizennégy méter hosszú metszetet talált Londonról, feldarabolta, tucatnyi képet keretezett belőle. Még nem sejtette, hogy kisvártatva ebbe a világvárosba veti a sors.

Anyámmal sűrűn váltott levelet, így érezhette a távolból is a hazai irodalom és politika légkörét. (A levelezés Széchenyi Ágnes *Menedékház* című, 2004-ben megjelent összeállításában olvasható.) Ő azt panaszkolt az egyik levélben, hogy diplomataként túl sokat kell fogadásokra járnia. A párizsi fogadásokon az apám után maradt, anyám által neki ajándékozott szmokingot hordta, jól ráillett. (Amikor 1963-ban Zoltán ajánlásával bekerültem a müncheni Szabad Európa Rádióhoz, és újságíróként szintén elég gyakran kellett szmokingot öltenem, visszakaptam az addigra már igencsak divatjamúlt szabású ruhadarabot.)

A Mindszenty-per és a Rajk-per után a magyar diplomaták java Nyugaton maradt. Károlyi Mihály megkezdte újabb emigrációját, Zoltán pedig elvált Lil-től, és feleségül vette a gróf egyik leányát. Angliában telepedtek le, idővel az elegáns Dél-Kensington városnegyed egy vörös téglás házában a negyedik emeletén vettek ki néhány szobából álló lakást. Judit nem tudott magyarul, egymás között franciául beszéltek. Egy ideig szó volt arról, hogy én leszek az alkalmi nyelvtanára. De általában túl elfoglalt volt, később meg a házasság vált labilissá.

A lakás kicsiny volt, de a berendezését főúri és Szabó Zoltán-i ízlés jellemezte. A kandalló fölött 18. századi festmény függött vastag arany keretben, a sarokban, talapzaton, szakállas szent háromszáz éves faszobra állott. Amikor elkészült az erős feketekávé, a házikabátos író csészejével a támlában végződő bársony kereveten foglalt helyet, és arra kért, hogy a lehető legminuciózusabb részletességgel mondjam el, hogyan éltem át a forradalmat, mi érte a felkelés kirobbanását, s azt is, hogy íróbarátai közül melyik került ki tisztességesen a zivatarból, s melyik nem. A forradalmak természetéről alkotott teóriáinak a hitelességét és helyességét mérte le a végül késő estig tartó beszámolóim nyomán. Természetesen eleve jól volt informálva. A forradalom idején a Szabad Európa Rádió londoni irodájának a titkárnőjével minden napilapot megvásároltatott, minden Magyarországról szóló cikket kivágatott. (A mappát később nekem ajándékozta, én meg 1990 táján a budapesti 1956-os Intézetnek adtam, megígérték, hogy az egyik kutatójuk tanulmányban dolgozza fel a forradalom korabeli brit visszhangját.)

1956 előtt két londoni emigráns jó barátjával, Cs. Szabó Lászlóval és a könyvkiadó dinasztiaiból származó Révai Andrással beszéltek meg a hazai eseményeket. De Zoltánt felvillanyozta, hogy a frissen érkezett fiataloktól új információkat és sokoldalúbb megvilágítást nyerhetett. Hamarosan asztaltársaságot létesített a dél-kensingtoni Hades eszpresszóban. Ebben a szerelmeseknek szánt, gyertyafényes kávézóban beszélgetett és vitázott Szabó Zoltán köre: a marxizmusból kiábrándult filozófus Krassó Miklós, a várostervező Huszár László, a filológus Czigány Lóránt, a később Amerikába származott költő, Sándor András (András Sándor), a BBC-rádiós Siklós István, a novellista ambíciókkal megáldott Jotischky László s legfiatalabbként én. A Hades tulajdonosa nem kedvelt bennünket, mert egyrészt hangosak voltunk, másrészt túl keveset fogyasztottunk ahhoz képest, hogy meddig üldögéltünk. Krassó Miklósban Szabó Zoltán hasonlóan pallérozott szellemű, nagy műveltségű, kiváló elemzőképességű debatorre talált. Mindketten tanultak egymástól. Sok szó esett Bibó Istvánról, bebörtönzéséről, tanulmányairól. Zoltán szóragoztatására pedig Miklós félórakon át mondta fel emlékezetből, de betűhíven az egymást túllihegő pártköltők Sztálinhoz és Rákosihoz írt klapanciáit.

Amikor Szabó Zoltán lett a Magyar Könyves Céh elnevezésű emigráns könyvkiadói kezdeményezés gazdája, 1960-ban *Harmadik út* címmel adta ki Bibó István 1949 előtt megjelent írásai javát és a forradalommal kapcsolatos két szövegét. (1981-ben Zoltán kezdte el Kemény Istvánnal a berni Protestáns Szabadegyetem négykötetes Bibó-válogatásának a szerkesztését, a magvas előszót is megírta, de azután összekülönbözött a nyomdával, s átadta nekem a társszerkesztői munka befejezését.)

Még tartott a házasságuk Károlyi Judittal, amikor Dél-Kensingtonból családi házba költöztek a híres londoni botanikus kert, a Kew Gardens közelében, a Temze partján. A folyó magas töltésén, öreg fák alatt jó sétákat lehetett tenni egy távolabbi, hangulatos pub irányában s vissza. Frissen végeztem akkor az egyik képzőművészeti akadémia grafikus tanszakán, nem nagyon akadt könyvillusztrátori munkám. Egy nyárra építkezési segédmunkára alkalmazott Szabó Zoltán. Keményen dolgoztunk azon, hogy tervei szerint a Viktória királynő korabeli kis ház átváltozzon korábbi századok hangulatát árasztó úrilakká. Árverésen vásárolt régi szekrények faanyagából pompás falburkolatot készítettünk, az ízléstelen kandallópárkányt lebontottuk, helyére valamiféle palotából származó, öles faragvány került (ki is gyulladt mindjárt az első befűtésnél). A kis ebédlőben gyönyörű, egyenes támlájú kastélyszékek sorakoztak az asztal körül, ott fogyasztottuk el közös ebédünket (fizetségem részeként), ami általában salátából és hideg füstölt csirkéből állt. (Zoltánnak folyószámlája volt London legdrágább luxusáruházában, a Harrodsnál, onnan hozta a finomságokat, és nagy adósságokba verte magát.)

Alkalmazásom utolsó napjaiban a szalon mennyezetét vakoltuk újra. Szépen sikerült. Létrán álltam, forgótárcsás csiszológéppel a kezemben. „Ott, ott – mutogatott Zoltán, a perfekcionista –, a saroknál még egy századmillimétert le kell csiszolni.” Óvatosan a plafonhoz érintettem a csiszolókorongot. Óriási robajjal és porfelhővel az egész mennyezet leszakadt.

1963-ban beajánlott a Szabad Európa Rádió müncheni központjába, fordító-szerkesztő-bemondónak. Három évet töltöttem ott, megalapoztam biztos polgári jövőmet, így tértem vissza Londonba, hogy elfoglaljam a BBC rádió magyar osztályának éppen üresedő hasonló státusát. Bajorországban megismerkedtem egy kedves mosolyú argentinai magyar lánnyal, Szekeres Zsuzsával, aki elemistaként magyar apácák iskolájába járt, tehát egyforma tökélyel beszélt spanyolul és magyarul, érettségi után a heidelbergi egyetem hallgatója lett, áttérhetett a németre. Egy konferencián megismerte őt a Károlyi Judittól elvált Szabó Zoltán is. Zsuzsa és Zoltán londoni esküvőjén a feleségemmel mi voltunk a tanúk. A Németországból hozott magyar fiatalasszony a Cserkész Világközpontban kapott munkát, ez tökéletes angoltudást igényelt. 1974-ben Szabó Zoltán nyugdíjba vonult a Szabad Európa Rádió londoni tudósítójaként, és Zsuzsával átköltözött Bretagne festői kisvárosába, Josselinbe. Rossz állapotban lévő régi parókiát vásároltak a dombtetőn, Zoltánra várt a feladat, hogy főként saját kezűleg újjáépítse. Beilleszkedtek a francia környezetbe. Házuktól a Rohan hercegek tornyos-bornyos ősi várkastélyára lehetett lelátni, hamarosan a herceggel is összebarátkoztak.

1983-ban látogattam meg Josselinben Szabóékat. Kislányukat, Ágneszt akkor még babakocsiban tolták. A kertben calvadost iszogattunk, s arról beszélgettünk, hogy Zoltánt hivatalosan felkérték Magyarországról, látogasson el oda, mert új könyv jelent meg Tard társadalmi állapotairól, és az általa 1936-ban írt korszakos szociográfiai mű, *A tardi helyzet* szerzőjével kerekasztal-beszélgetést szeretnének rendezni a faluban. Szabó Zoltán azt válaszolta, hogy figyeli a magyar viszonyok javulását, de még nem látja elég kielégítőnek a politikai állapotokat ahhoz, hogy ő odalátogasson. Jöjjön ki a szociográfus és a tardi tanácselnök Londonba, rendezzék meg itt a beszélgetést.

Zoltán fáradtnak látszott. Délután pihent egy kicsit, de a korai vacsora után, tőle szokatlan módon, hamar nyugovóra tért. Még ma sem tudom, pontosan miféle titkos féreg foga rágta, de súlyos betegen kórházba került, majd nem egészen gyógyultan tért vissza a josselini házba, és meghalt. A szabadság csak öt évvel később köszöntött Magyarországra. Ma Szabó Zoltánnak szobra áll Tardon, a Bretagne-i ház on emléktábla hirdeti, hogy ott lakott.

Élete a politikai tisztesség példája volt, íróként a tiszta gondolatok és tiszta stílus mintaképe.